

УДК 94:316.422(55) «1963/1979»

Н. О. Пророченко

**ІРАН: ВІД «БІЛОЇ РЕВОЛЮЦІЇ» ДО ІСЛАМСЬКОЇ АНТИШАХСЬКОЇ
РЕВОЛЮЦІЇ.
(аналіз суспільно-політичних трансформацій)**

У статті досліджується іранський досвід модернізації західного зразка, яка здійснювалася за ініціативою Мохаммеда Рези-шаха Пехлеві у період 1960-1970-х років. Розкрито основні позитивні досягнення реформ та природа породжених ними суспільно-політичних суперечностей. Показано ставлення до реформ представників різних соціальних груп. Виокремлено основні, на думку автора, причини провалу цього модернізаційного проекту.

Ключові слова: *Іран, модернізація, «біла революція», шах Мохаммед Реза Пехлеві, іслам, традиційне суспільство.*

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-28-29-251-260

У теперішній час багато країн зазнають суттєвих суспільних потрясінь, які пов'язані з необхідністю трансформації економічних моделей, зі зміною соціальних запитів населення, зі стрімким розвитком технологій. Дослідники все частіше звертають увагу на складності формування комплексної і адекватної відповіді на виклик часу в рамках існуючої ринково-ліберальної моделі.

У цьому контексті представляється доцільним звернути увагу на історичний досвід Ірану другої половини ХХ ст., коли у країні здійснювався пошук прийнятної моделі модернізації суспільства і держави. У процесі історичного розвитку ця держава реалізовувала проекти модернізації різного спрямування – вестернізованого та ісламського. В результаті цих пошуків на теперішній час в країні створена унікальна суспільно-політична

модель, яка поєднує в собі атрибути демократії і релігійні норми, яка виявилася здатною протягом вже 40 років забезпечувати державний суверенітет, економічний розвиток, стабільність і соціальну підтримку населення у складних зовнішньополітичних умовах.

Метою нашого дослідження є аналіз досвіду саме вестернізованого варіанта модернізації в Ірані. Ми ставимо собі завдання дослідити суспільно-політичні процеси в Ірані в контексті взаємозв'язку модернізації західного зразка і соціокультурних особливостей суспільства, виявити фактори, що спричинили відторгнення вестернізованого проекту модернізації більшістю іранського суспільства.

Дана робота охоплює період 1960-70-х років, який відомий в іранській історії як час здійснення амбітної програми модернізації країни, так званої «білої революції шаха і народу» (офіційно оголошена у 1963 р.), яка закінчилася Ісламською революцією 1978-79 рр., коли було повалено династію Пехлеві і встановлено ісламську республіку.

Історіографія даного періоду іранської історії надзвичайно різноманітна. Вона представлена роботами іранських політиків і науковців, як Ерванд Абрамян (Abrahamian, 2008), Алі Ансарі (Ansari, 2001), Голям Афхамі (Afkhami, 2009), які були сучасниками тих подій і аналізують правління останнього іранського шаха з урахуванням об'єктивних чинників економічного, політичного, міжнародного контексту, а також враховують особливості особистості Мохаммеда Рези-шаха. Важливим джерелом офіційного тлумачення мети і засобів реалізації політики «білої революції», оцінок стану іранського суспільства є праці самого шаха Мохаммеда Рези Пехлеві (Pahlavi, 1967; Pahlavi, 1960). Значні результати у дослідженні ідеології, економічного розвитку, політики, ролі релігійного чинника в Ірані були досягнуті радянськими і російськими іраністами С. М. Алиєвим (Алиев, 2004; Алиев, 1980), О. О. Дорошенко (Дорошенко, 1986), Н. М. Мамедовою (Мамедова, 1996.; Мамедова, 2010; Мамедова, 2013) та ін. Досліджувала особливості іранського варіанту модернізації і автор статті (Пророченко, 2016; Пророченко, 2019).

Наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років Іран знаходився у стані гострої фінансової і політичної кризи. Зростає зовнішній борг країни, погіршується матеріальне становище працівників та збільшується безробіття. Після державного перевороту 1953 р., коли від управління країною був відсторонений демократичний уряд М. Мосаддика, в Ірані було встановлено режим особистої влади шаха Мохаммеда Рези Пехлеві (1941-1979 – роки правління), скасовано відкриту політичну конкуренцію, призупинено розвиток національно-ліберального руху. У 1957 р. була створена сумнозвісна таємна поліція САВАК («Організація безпеки та інформації країни»). Внутрішньополітичне становище залишалось нестабільним. Це проявилось у зростанні популярності опозиційних уряду політичних сил, в активізації антиурядових виступів та страйків. Занепокоєність влади посилювали і регіональні події: антимонархічна революція в Іраку (липень 1958 р.), військовий переворот в Туреччині (1960 р.).

Шах усвідомлював, що збереження монархічного устрою і відновлення політичної стабільності неможливе без кардинальних реформ в економіці та суспільстві. Було прийнято рішення розпочати з аграрної реформи, націоналізації лісів та пасовищ, продажу акцій державних підприємств, створення «корпусу просвітництва», надання робітникам можливості отримувати частину прибутків підприємств, надання жінкам виборчих прав та права обиратися до меджлису. Ці шість пропозицій були винесені на всенародний референдум 26 січня 1963 р. За офіційними даними, програму реформ підтримало 99,9% учасників голосування (Алиев, 2004, с.327). До слова, такі результати пояснювались

процедурою голосування: під приводом неписьменності багатьох учасників голосування влада видавала бюлетені білого кольору тим, хто погоджувався з реформами і синього тим, хто був проти, за голосуванням спостерігали співробітники САВАК, на деяких дільницях синіх бюлетенів не було взагалі. Безперечно, це вплинуло на «волевиявлення» підданих.

Політика реформ отримала назву «білої революції шаха і народу» і представляла собою комплекс заходів (всього 19 принципів), які влада здійснювала протягом 1963–1977. Метою було створення потужної сучасної промисловості, товарного сільського господарства, сучасної армії. Передбачався широкий комплекс соціальних перетворень: безкоштовна освіта і охорона здоров'я, введення загального виборчого права, масштабне житлове будівництво, обов'язкове соціальне страхування і пенсійне забезпечення,

Зазначимо, що політика реформ розгорталася у досить сприятливих для влади умовах і мала всі шанси на успішну реалізацію. Протягом всього періоду реформ доходи від продажу нафти зростали. Так, у період 1962-1966 рр. доходи від нафти складали 2,7 млрд дол. (Алиев, 2004, с.344). Надходження суттєво зросли у другій половині 1970-х рр.: з 4,9 млрд дол. у 1973 р. до 21-24 млрд дол. (близько 105-120 млрд дол. за сучасним курсом) у 1977 р. (Щуканов, 2001, с.76; Боев, 2013). Шахській владі вдалося також забезпечити сприятливий міжнародний фон для реформ: Іран беззаперечно підтримували країни Заходу, розглядаючи його як стратегічного партнера на Близькому Сході; у Ірану були гарні стосунки і з СРСР, який реалізовував на території країни будівництво ряду великих промислових об'єктів; конструктивними були відносини з арабськими державами.

Отже, реформи розпочалися з аграрної сфери. Здійснювалося відчуження надлишку земель у землевласників через викуп державою та перепродаж їх селянам-орендарям. Метою реформи була модернізація сільськогосподарського виробництва, покращення матеріального становища селян. В результаті 2,5 млн селян отримали землю, але допомога селянам в організації фермерського типу господарства була недостатня. Самі селяни ніколи не мали навичок такого господарювання і не розглядали його як цінність. Іранський історик А. Ансарі зауважує, що шах позиціонував реформу як звільнення селян від рабства, як руйнування «феодалізму» – термін, який був запозичений з європейської історії і нічого не значив для іранського селянина, який його не розумів (Ansari, 2001, р.3). Великі власники землі здавали її в оренду, не дбаючи про заходи щодо інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Капітали вони вкладали у прибуткові підприємства у містах: торгівлю, банківську справу.

Як наслідок, якщо до реформи Іран забезпечував себе основними видами продовольства, то після реформи змушений був збільшити його імпорт, за роки реформ він виріс у 80 разів (Паин, 2014, с.120). Погіршення матеріального становища селян змушувало їх до міграції в міста.

У середині 1960-х, влада висуває в якості пріоритету розвитку створення потужного промислового комплексу в державному секторі економіки. Шах був переконаний, що «нафтодолари» дозволять за 20-25 років перетворити Іран на одну з провідних індустриальних держав світу. Прибутки від нафти спрямовувались у будівництво дорогих промислових об'єктів (трубопроводів, атомних електростанцій, нафтохімічних, металургійних, машинобудівних заводів, підприємств з випуску споживчих товарів), у закупівлю сучасних технологій, новітнього озброєння. Бенефіціантами розвитку такої інфраструктури ставали державні службовці вищих рангів, члени шахської родини, вище командування армії, великий приватний бізнес і кваліфіковані робітники.

Водночас дрібний власник та самозайняте населення відчули погіршення матеріального становища. Темпи промислового будівництва не враховували низький рівень виробничої та соціальної інфраструктури (відсутність достатньої кількості кваліфікованих працівників, системи їх підготовки, відсутність культурних заходів, які допомогли б традиційно мислячій частині населення адаптуватися до нових стандартів).

Шахська модернізація через реформу аграрного сектору і прискорену індустріалізацію змогла забезпечити високі темпи приросту ВВП (10,8% у 1967–1977 рр.) та доходу на душу населення (з 172 дол. до 457 дол. у 1963–1973 рр. і до 2020 дол. у 1977 р.) (Мамедова, 1996). У влади склалося уявлення що Іран вступив у період тривалого фінансового добробуту.

Спостерігались позитивні зміни у соціальній сфері: була створена система безкоштовної освіти, запроваджено безкоштовне харчування для дітей у перші два роки життя; розповсюджено страхування і соціальне забезпечення на всі верстви населення, знизилася дитяча смертність.

Слід визнати, що в галузі освіти іранська політика модернізації досягла вражаючого успіху. З 1953 по 1977 роки кількість університетів зростає з 4 до 16, а кількість студентів в них збільшилась з 14 500 до 154 315 осіб; кількість середніх шкіл зростає з 5 956 до 23 476, а навчанням були охоплені більше 4 млн дітей (Сергеев и Саруханян, 2012, с.143). «Корпус просвітництва» охоплював більше 70 тис. молодих людей, які, отримавши освіту, боролися з неписьменністю у віддалених районах країни (Сергеев и Саруханян, 2012, с.143).

Економічні показники стали приводом для тогочасних іранських політиків, науковців та їхніх західних колег оптимістично оцінювати темпи і результати «іранського варіанту розвитку» як беззаперечний суспільний прогрес в європейському розумінні цього поняття. Красномовно висловився про це президент Сполучених Штатів Дж. Картер на урочистій вечері в резиденції шаха Мохаммеда Рези Пехлеві з нагоди нового 1978 року. Він назвав Іран «надійним острівцем стабільності в одному з найбільш неспокійних регіонів світу» (Алиев, 2004, с.418). Проте, події 1978-1979 рр., які увійшли в історію як «ісламська революція», спростували ці оцінки.

Однією з головних причин провалу реформ стало неухильне зменшення суспільної довіри і підтримки політики влади. Безперечно, соціальний розвиток суспільства тісно пов'язаний з динамікою економічного розвитку держави. Водночас, погоджуємось з думкою Н. М. Мамедової, що цей зв'язок не прямий і розходження між соціальними і економічними процесами часто проявляються в період зміни соціально-економічних моделей розвитку (Мамедова, 2013). Нарощування темпів реформ спричинило поглиблення нерівномірності розвитку «сучасних» і «традиційних» сегментів іранської економіки. Відповідно, збільшилась дистанція між суспільними верствами, що залучені до модернізації (шахська родина і наближені особи, великий бізнес, кваліфіковані робітники, загалом 10% населення), та тими, хто відсторонений від неї (середні і дрібні підприємці, ремісники, торговці, духовенство). В суспільстві швидко зростало матеріальне розшарування. Так, індекс Джині (показник рівня рівномірності та справедливості розподілу доходів) напередодні революції становив 0,514 (Мамедова, 2013).

Соціальна нерівність крім об'єктивних показників зазвичай має і суб'єктивний вимір, що визначається не тільки економічними, а й культурними особливостями суспільства. Вона може визначатися і рівнем побутових зручностей, і доступом до освіти, медицини, видів дозвілля. Зростання рівня життя міського населення мало значний демонстраційний ефект для сільських жителів. Вони почали переміщуватись у міста, де виконували

малокваліфіковану або навіть сезонну роботу, жили у нетрях. Проте, мали можливість побачити рівень і стиль життя європеїзованих верств населення, прилучених до модернізації. Як уявляється, незадоволення викликало не стільки невисоке матеріальне становище низів суспільства, скільки їхнє відчуття зубожіння відносно зростання розкоші шаха, його оточення, соціальних груп, причетних до нових благ. У 1977 р. багатство шахської родини оцінювалось у 5–20 млрд. дол., а річний бюджет 54% іранських родин складав 80 дол. (1974 р.) (Николаев, 2014).

В ході модернізації «зверху» величезні капітали зосередились в руках шаха і вищої бюрократії, що спричинило надзвичайну за розмірами корупцію в державному апараті і призвело до формування олігархічної моделі. Власниками приватного бізнесу ставали люди, які збагатилися и створили капітали за рахунок причетності до державного апарату. Так, чисельність представників великого і середнього бізнесу в цей час оцінюється в 140 тис осіб, але основні важелі економічного контролю знаходились в руках приблизно 300 родин (Арабаджян, ред. 1989, с.10). У 1976 р. 84% великих приватних підприємств належали 45 родинам, пов'язаним з владою (Сергеев и Саруханян, 2012, с.140). Так, суспільство бачило, що еліта робить модернізацію для себе, а не для країни.

На середину 1970-х років більшість верств населення були незадоволені політикою шаха, хоча й з різних причин.

Найбільш чисельну і послідовну частку антишахського руху, що оформився у відповідь на модернізаційні реформи, становили соціальні верстви торговців і дрібних виробників, пов'язані з традиційним сектором іранської економіки, який гуртувався навколо базару (базарі). Іранському базару притаманний ряд особливостей. Його діяльність відбувалася практично автономно від держави. Торговці самі кредитували один одного, не звертаючись по позики до банків, вирішували торговельні суперечки не в судах, а самостійно. Базарі були людьми консервативних поглядів, часто не тільки економічними, духовними, а й родинними зв'язками тісно пов'язані з шиїтським духовенством. Базари були (і залишаються дотепер) центрами соціального життя. Всі ці обставини призвели до того, що базар залишився за рамками державного регулювання і залучення до модернізаційних проектів.

У середині 1970-х, в результаті необмежених державних витрат макроекономічна стабільність була порушена, відбувся різкий інфляційний стрибок, який болісно вдарив по малозабезпеченим верствам. Так за 1961-1971 рр. індекс цін у роздрібній торгівлі збільшився всього на 19 пунктів, а у 1971-1979 рр. він зріс на 166 пунктів. Причому, основний інфляційний стрибок припав на 1974-1979 рр. (135 пунктів) (Арабаджян, ред. 1989, с.16-17).

Шах намагався вирішити проблему інфляції за рахунок введення державного контролю за цінами. Але оскільки ціни на товари широкого вжитку формувались значною мірою на базарах, які знаходились поза економічного контролю держави, влада діяла методами примусу. Поліція, добровільні студентські загони трошили крамниці, публічно шмагали торговців «за надмірну жадобу». За три місяці 1975 р. було покарано більше 50 тис дрібних торговців та ремісників і стягнуто 160 млн туманів штрафів (Арабаджян, ред. 1989, с.69). Такі заходи ображали гідність, розорювали торговців і штовхали їх у табір ворогів шаха і його політики.

Найбільш «постраждалою» від реформ шаха групою виявилось шиїтське духовенство. Політика модернізації супроводжувалась обмеженням впливу богословів на суспільно-політичне життя. Було оголошено про відокремлення релігії від політики, у пресі було

розгорнуто кампанію щодо звинувачення богословів у ретроградстві. Більше того, просуваючи вестернізований варіант модернізації, який був продуктом чужої культури, влада здійснювала замах на авторитет ісламу (Пророченко, 2019, с.62).

Політика реформ ідеологічно спиралася на великодержавний націоналізм (іранський дух, іранська цивілізація), на протигагу ідеї ісламського освячення влади (Дорошенко, 1986, с.174; Боев, 2013, с.258). В інтерпретації Мохаммеда Рези-шаха непорушність шахської влади обґрунтовувалась давністю її походження (від імперії Ахеменідів) і безперервністю існування цього інституту, що монарх визначав як «диво історії». Шах розглядав доісламську історію Ірану як основну складову іранського патріотизму, що підкреслювала б його винятковість і відмінність від інших народів. Це не означало, що шах відмовлявся від ісламу. Він включав його в якості важливого компоненту іранської культури та ідентичності. Але в політиці намагався відсторонити шіїтське духовенство від контролю над духовним життям суспільства.

Якщо антимодернізаційні і антишахські настрої традиційних верств населення виглядають природними, то участь у революційних подіях 1978-79 рр. студентів і інтелігенції, яка отримала західну освіту і поділяла цінності ліберального світу була неочікуваною. Адже ці соціальні групи мали б всім завдячувати реформам влади. Так, у 1976 р. 93% студентів університетів навчались на пільгових умовах, а у 1978 р. 60% студентів були вихідцями з родин, де батьки були неписьменними (Арабаджян, ред. 1989, с.48). Як уявляється, незадоволення підживлювалось тим, що на фоні економічних успіхів, технологічних нововведень і соціальних програм влада продовжувала звужувати поле для політичної діяльності мас, посилювати контроль над суспільно-політичним процесом і блокувати соціальні ліфти.

У 1975 р. політична система Ірану стала однопартійною: було призупинено діяльність політичних партій, натомість була створена партія «Растахіз» («Патія відродження іранського народу»), лідером якої був проголошений сам шах, а основними програмними принципами стали монархічний устрій, іранська конституція і програма «білої революції». Ці принципи були проголошені непорушними і такими, що не піддаються критиці.

За період реформ освіту за кордоном здобули сотні тисяч молодих людей. Так, тільки у 1977 р. в західних вищих навчальних закладах навчалось близько 100 тис. іранців (Сергеев и Саруханян, 2012, с.143). Вони відчували себе професіоналами, прагнули реалізувати свої ідеї та амбіції, вірили в можливість підвищення ефективності управління, знали зсередини як живуть високорозвинені країни і хотіли привнести зміни у свою країну, позбавити її корупції, непотизму, некомпетентності і встановити соціальну справедливість. Для цього їм потрібні були політичні свободи.

Восени 1977 р. представники інтелігенції (публіцисти, члени спілки письменників) стали звертатися до шаха, шахині, керівництва меджлісу з відкритими листами, де повідомляли про погіршення суспільної атмосфери в результаті політики влади (Арабаджян, ред. 1989, с.515-522). Спроби налагодити діалог «знизу» не були успішними. Тоді ці соціальні групи спрямували свою енергію на боротьбу з системою. Так утворився тимчасовий, як показали наступні події, але антимонархічний союз старих і нових груп.

За твердженням дослідника біографії шаха Г. Р. Афхамі, шах щиро не розумів чому його справи наражаються на опір у суспільстві. Сам автор вважає, що шах не врахував неготовність значної частини традиційно налаштованого іранського населення до різких змін і водночас відмовився від допомоги опозиції і інтелектуалів у отриманні більшої підтримки реформ в суспільстві в обмін на допуск до участі у політичному житті. Афхамі Г.

зауважує, що шах був занадто впевнений у своїй популярності, яка забезпечувалась соціально-економічними досягненнями модернізації і занадто легковажно поставився до необхідності політичних реформ (Afkhami, 2009).

Реформи, ініційовані шахом, мали дійсно прогресивний характер, але супроводжувалась ця політика консолідацією влади та ліквідацією демократичних інститутів. Влада сама вирішувала, що потрібно суспільству, і, як наслідок, втратила суспільну підтримку.

В результаті, наприкінці 1970-х років посилились ознаки соціального незадоволення: листопад 1977 р. – антиурядові виступи студентів університетів, січень 1978 р. – антиурядові виступи студентів релігійних шкіл в Кумі, лютий 1978 р. – повстання в Тебрізі. Влітку 1978 р. хвиля заворушень прокотилася багатьма містами Ірану, вони були придушені з допомогою армії і поліції, супроводжувались жертвами. У серпні 1978 р. лідер антишахської опозиції аятола Р. Хомейні звернувся до протестувальників з закликом до повалення династії Пехлеві. Цей заклик перетворився в головне гасло масових протестів. З жовтня-листопада 1978 р. до протестувальників масово долучилися службовці, працівники промислових підприємств, інтелігенція. Шістнадцятого січня 1979 р. шах з родиною залишив з країну.

Висновки. Антишахський рух спалахнув в період, коли Іран був однією з країн, де економіка розвивалась найбільш динамічно. Проте, високі темпи економічного зростання не супроводжувались покращенням життєвого рівня основної маси населення. Авторитарний режим особистої влади шаха фактично зробив неможливим суспільний діалог, який дозволив би виявити коло невідкладних соціальних проблем і претензій до влади та виробити компроміс, скоригувати політику реформ з урахуванням суспільних вимог. Але шах керувався виключно особистими мріями і відчуттями.

В результаті «білої революції» утворився вузький олігархічний прошарок з числа шахської родини, бюрократії і іноземного капіталу, який замкнув надходження прибутків і благ від соціально-економічних перетворень на себе, відсторонивши широкі верстви населення.

Така модернізація була відторгнута суспільством, що прагнуло збереження традиційних механізмів суспільної взаємодії відповідно до прийнятих у суспільстві уявлень про соціальну справедливість, суспільну користь, мету розвитку держави. В результаті народних протестів династія Пехлеві була повалена. За результатами референдуму 1 квітня 1979 р. Іран був проголошений Ісламською республікою.

Бібліографічний список

- Алиев, С.М., 1980. Иран 60-70-х годов: социальные и политические сдвиги. В: А.З. Арабаджян, ред. 1980. *Иран проблемы экономического и социального развития в 60-70-е годы*. Москва: Наука, с.256-303.
- Алиев, С.М., 2004. *История Ирана. XX век*. Москва: Институт востоковедения РАН: Крафт+.
- Арабаджян, А.З., ред. 1989. *Иранская революция 1978-1979 гг. Причины и уроки*. Москва: Наука.
- Боев, Э.Б., 2013. Представления о роли и месте монархии в Иране в работах последнего иранского шаха Мохаммеда Реза Пехлеви. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*, 2(1), с.257–261.

- Дорошенко, Е.А., 1986. Эволюция исламских концепций в официальной идеологии Ирана (1963–1983). В: Ю.В. Ганковский, ред. 1986. *Ислам и проблемы национализма в странах Ближнего и Среднего Востока*. Москва: Наука, с.173–193.
- Мамедова, Н.М., 1996. Проблемы модернизации и либерализации экономической системы Ирана (исторический аспект). *Ближний Восток и современность*, 2, с.86-97.
- Мамедова, Н.М., 2010. Тридцатилетний опыт социально-экономического развития Ирана в условиях исламской государственности (1979-2009 годы). *Мировое и национальное хозяйство*, [онлайн] 1(12). Доступно: <<https://mirec.mgimo.ru/2010/2010-01/tridcatiletnij-opyt-socialno-ekonomicheskogo-razvitiya-irana-v-usloviyah-islamskoj-gosudarstvennosti-1979-2009-gody>> (дата обращения 24 августа 2020).
- Мамедова, Н.М., 2013. Особенности социальной политики Ирана в период исламской государственности. *Мировое и национальное хозяйство*, [онлайн] 1(24). Доступно: <<https://mirec.mgimo.ru/2013/2013-01/osobennosti-socialnoj-politiki-irana-v-period-islamskoj-gosudarstvennosti>> (дата обращения 17 августа 2020).
- Николаев, И., 2014. Исламская революция в Иране: Заря нового мира. *Российское Информационное Агентство Iran.ru*, [онлайн] 10 февраля. Доступно: <https://www.iran.ru/news/analytics/92483/Islamskaya_revolyuciya_v_Irane_Zarya_novo_go_mira> (дата обращения 23 августа 2020).
- Паин, Э.А., 2014. Социокультурный капитал в стратегиях управляемой модернизации: сравнительный анализ иранской и турецкой моделей. *Terra Economicus*, 12(3), с.118-30.
- Пророченко, Н.О., 2016. Іранський досвід модернізації: суспільно-політичний вимір. В: А.Г. Бульвінський, ред. 2016. *Країни пострадянського простору: виклики модернізації*. Київ: Інститут всесвітньої історії НАН України, с.163-173.
- Пророченко, Н.О., 2019. Еволюція ролі шийтського духовенства у суспільно-політичному розвитку Ірану (історичний аспект). *Проблеми всесвітньої історії*, 1(7), с. 56-73.
- Сергеев, В.М. и Саруханян, С.Н., 2012. «Белая революция»: провал модернизации сверху. *Полития: Анализ. Хроника. Прогноз*, 3(66), с.132-145. DOI: 10.30570/2078-5089-2012-66-3-132-145
- Цуканов, В.П., 2001. О реализации финансовой политики Ирана в условиях нефтяных шоков (за период 60-90-х годов). В: Н.М. Мамедова и Мехди Санай, ред. 2001. *Иран: ислам и власть*. Москва: Институт востоковедения РАН, Издательство «Крафт+», с.75-102.
- Abrahamian, E., 2008. *A History of Modern Iran*. Cambridge, UK ; New York: Cambridge University Press.
- Afkhami, Gh. R., 2009. *The Life and Times of the Shah*. Berkeley: University of California Press.
- Ansari, Ali M., 2001. The Myth of the White Revolution: Mohammad Reza Shah, 'Modernization' and the Consolidation of Power. *Middle Eastern Studies*, 37(3), p.1-24.
- Pahlavi Shah, M.R., 1960. *Mission for My Country*. London: Hutchinson of London.
- Pahlavi Shah, M.R., 1967. *The White Revolution of Iran*. Tehran: Imperial Pahlavi Library.

References

- Abrahamian, E., 2008. *A History of Modern Iran*. Cambridge, UK ; New York: Cambridge University Press.
- Afkhami, Gh. R., 2009. *The Life and Times of the Shah*. Berkeley: University of California Press.
- Aliev, S.M., 2004. *Istoriya Irana. XX vek [History of Iran. XX century]*. Moskva: Institut vostokovedeniya RAN: Kraft+. (in Russian).

- Aliyev, S.M., 1980. Iran 60-70-kh godov: sotsialnye i politicheskie sdvigi [Iran 60-70s: Social and Political Shifts]. In: A.Z. Arabajyan, ed. 1980. *Iran problems of economic and social development in the 60-70s*. Moskva: Nauka, p.256-303. (in Russian).
- Ansari, Ali M., 2001. The Myth of the White Revolution: Mohammad Reza Shah, 'Modernization' and the Consolidation of Power. *Middle Eastern Studies*, 37(3), p.1-24.
- Arabadzhyan, A.Z., red. 1989. *Iranskaya revolyutsiya 1978-1979 gg. Prichiny i uroki [Iranian revolution 1978-1979. Reasons and lessons]*. Moskva: Nauka. (in Russian).
- Boev, E.B., 2013. Predstavleniya o roli i meste monarkhii v Irane v rabotakh poslednego iranskogo shakha Mokhammeda Reza Pekhlevi [notions of the role of monarchy in Iran in the works of the last Shah of Iran Mohammed Reza Pahlavi]. *Vestnik of Lobachevsky University of Nizhni Novgorod*, 2(1), p.257–261. (in Russian).
- Doroshenko, E.A., 1986. Evolyutsiya islamskikh kontseptsiy v ofitsialnoy ideologii Irana (1963–1983) [The evolution of Islamic concepts in the official ideology of Iran (1963-1983)]. In: Yu.V. Gankovsky, ed. 1986. *Islam and the Problems of Nationalism in the Near and Middle East*. Moskva: Nauka, p. 173–193. (in Russian).
- Mamedova, N.M., 1996. Problemy modernizatsii i liberalizatsii ekonomicheskoy sistemy Irana (istoricheskiy aspekt) [Problems of modernization and liberalization of the economic system of Iran (historical aspect)]. *The Middle East and Modernity*, 2, pp. 86-97.(in Russian).
- Mamedova, N.M., 2010. Tridtsatiletniy opyt sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya Irana v usloviyakh islamskoy gosudarstvennosti (1979-2009 gody) [Thirty Years' Experience of Iranian Social and Economic Development under Islamic State System]. *World and National Economy*, [online] 1 (12). Available at: <<https://mirec.mgimo.ru/2010/2010-01/tridcatiletnej-opyt-socialno-ekonomicheskogo-razvitiya-irana-v-usloviyah-islamskoj-gosudarstvennosti-1979-2009-gody>> (Accessed 24 August 2020). (in Russian).
- Mamedova, N.M., 2013. Osobennosti sotsialnoy politiki Irana v period islamskoy gosudarstvennosti [Specificities of Iranian Social Policy in the Period of Islamic Governance]. *World and National Economy*, [online] 1(24). Available at: <<https://mirec.mgimo.ru/2013/2013-01/osobennosti-socialnoj-politiki-irana-v-period-islamskoj-gosudarstvennosti>> (Accessed 17 August 2020). (in Russian).
- Nikolaev, I., 2014. Islamskaya revolyutsiya v Irane: Zarya novogo mira [Islamic Revolution in Iran: Dawn of a New World]. *Russian Information Agency Iran.ru*, [online] February 10. Available at: <https://www.iran.ru/news/analytics/92483/Islamskaya_revolyuciya_v_Irane_Zarya_novo_go_mira> (Accessed 23 August 2020). (in Russian).
- Pahlavi Shah, M.R., 1960. *Mission for My Country*. London: Hutchinson of London.
- Pahlavi, M.R., 1967. *The White Revolution of Iran*. Tehran: Imperial Pahlavi Library.
- Pain, E.A., 2014. Sotsiokulturnyy kapital v strategiyakh upravlyaemoy modernizatsii: sravnitelnyy analiz iranskoy i turetskoy modeley [Sociocultural capital in the strategies of managed modernization: comparative analysis of the iranian and turkish models]. *Terra Economicus*, 12(3), p.118-30. (in Russian).
- Prorochenko, N.O., 2016. Iranskiy dosvid modernizatsii: suspilno-politychnyi vymir [The Iranian Experience of Modernization: Social and Political Dimensions]. In: A.H. Bulvinskyi, ed. 2016. *Lands of the victimized space: modernization wikis*. Kyiv: Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine, p.163-173. (in Ukrainian).

- Prorochenko, N.O., 2019. Evoliutsiia roli shyitskoho dukhovenstva u suspilno-politychnomu rozvytku Iranu (istorychnyi aspekt) [Evolution of Shiite Clergy Role in Socio-political Development of Iran]. *Problems of World History*, 1(7), p.56-73. (in Ukrainian).
- Sergeev, V. and Sarukhanyan, S., 2012. «Belaya revolyutsiya»: proval modernizatsii sverkhu [“White revolution”: failure of modernization from above]. *Politeia-Journal Of Political Theory Political Philosophy And Sociology Of Politics*, 3(66), p.132-145. DOI: 10.30570/2078-5089-2012-66-3-132-145 (in Russian).
- Tsukanov, V.P., 2001. O realizatsii finansovoy politiki Irana v usloviyakh neftyanykh shokov (za period 60-90-kh godov) [The realization of financial policy on Iran under the conditions of oil shocks (during 60-90)]. In: N.M. Mamedov and Mehdi Sanai, ed. 2001. *Iran: Islam and Power*. Moskva: Institut vostokovedeniya RAN: Kraft+, p. 75-102. (in Russian).
- Стаття надійшла до редакції 10.09.2020 р.

N. Prorochenko

IRAN: FROM WHITE REVOLUTION TO ISLAMIC ANTI-SHAH REVOLUTION (socio-political transformations analysis)

This paper examines the Iranian experience of Western-style modernization that was initiated by Mohammed Reza Shah Pahlavi from the 1960s to the 1970s and led to a radical change of the government and society structure. The role of socio-cultural and political preparation of society and government for radical economic changes in successful modernization is analyzed.

The positive achievements of the "white revolution" reform program and the socio-political contradictions nature created during the reforms are revealed. The main reasons for the failure of this modernization project centered on the author's views are highlighted.

The anti-Shah movement broke out at a time when Iran was one of the fastest growing economies. However, high rates of economic growth were not accompanied by an improvement in the living standards of a large part of the population and deepened property and social inequality in society. There were the Shah family members, high-ranking civil servants, large private business representatives and skilled workers among the reforms beneficiaries.

The most numerous and consistent part of the anti-Shah movement that appeared in response to modernization reforms consisted of the Shiite clergy representatives, traders and small producers associated with the economy traditional sector.

The author explains the participation of students and intellectuals who were educated in a Western way and shared the values of the liberal world in the revolutionary events of 1978-79 by the fact that the authorities prohibited their participation in the political process.

In fact, the authoritarian regime of the Shah's personal power made it impossible to create the public dialogue, which would allow for a policy of reforms to be adjusted to social demands. As a result, the Shah's power was overthrown due to the mass anti-Shah protests.

Key words: *Iran, modernization, «white revolution», Shah Mohammed Reza Pahlavi, Islam, traditional society.*